

Συνοπτική περιγραφή

Δραστηριότητα για το Ολοκαύτωμα που βασίζεται στις φωτογραφίες των Ζόντερκομάντο (Sonderkommando) και τη μαρτυρία του Ελληνοεβραίου επιζήσαντα Σλόμο Βενέτσια. Οι μαθητές και οι μαθήτριες καλούνται να εξετάσουν τα διαθέσιμα στοιχεία, όπως ένας ντετέκτιβ κατά την έρευνά του, και να διατυπώσουν υποθέσεις για την πιθανή διαδρομή του φωτογράφου συγκρίνοντας τις φωτογραφίες και τις μαρτυρίες με τον χάρτη του Μπίρκεναου.

Στόχοι

Για τους μαθητές και τις μαθήτριες:

- * Να εμβαθύνουν τη γνώση τους για το Ολοκαύτωμα και το σύστημα λειτουργίας των ναζιστικών στρατοπέδων εξόντωσης.
- * Να σταθούν απέναντι στις προσπάθειες εξάλειψης της μνήμης και της μαρτυρίας των θυμάτων.
- * Να μάθουν πώς να συνδυάζουν και να συγκρίνουν πληροφορίες και ετερογενείς ιστορικές πηγές.
- * Να εκτιμήσουν τη δύναμη της μαρτυρίας και την αξία της ως μορφή ιστορικής πηγής.

Υλικά

- * Η/Υ
- * προτζέκτορας
- * φωτοτυπίες του φύλλου μαθητή/τριας

Τάξεις

Γ' Γυμνασίου – Γ' Λυκείου

Διάρκεια

Μία διδακτική ώρα

Χώρος

Σχολική αίθουσα με δυνατότητα προβολής

Εφαρμογή

- Μοιράστε το φύλλο μαθητή.
- Διαβάστε τη «Μαρτυρία Α» ενώ προβάλετε τις φωτογραφίες στην τάξη.
- Διαβάστε τη «Μαρτυρία Β».
- Προβάλλετε την εναέρια φωτογραφία του Μπίρκεναου και ζητήστε από τα παιδιά να τη συγκρίνουν με τον χάρτη. Ρωτήστε τα αν μπορούν με τα στοιχεία που διαθέτουν να εντοπίσουν το σημείο στο οποίο βρισκόταν ο Άλεξ (κρεματόριο 5, σημείο d στον χάρτη).
- Προβάλλετε τη δεύτερη εναέρια φωτογραφία, που τραβήχτηκε από τη Βρετανική Βασιλική Αεροπορία (RAF) στις 23/08/1944. Αραγε ο καπνός προέρχεται από τον λάκκο αποτέφρωσης που φαίνεται στις φωτογραφίες των Ζόντερκομάντο; Μπορούμε να υποθέσουμε τη διαδρομή του Άλεξ για να βγάλει τις φωτογραφίες 282 και 283 (βλ. τη μαρτυρία του Φάινζιλμπεργκ); Στη συνέχεια, ζητήστε από τους μαθητές να εντοπίσουν τον θάλαμο αερίων που περιγράφει ο Βενέτσια (bunker 2, σημείο h). Ρωτήστε ποιος ή ποια γνωρίζει γερμανικά για να βοηθήσει στη μετάφραση («weißes Haus» σημαίνει «άσπρο σπίτι»). Ο λάκκος αποτέφρωσης που αναφέρει ο Βενέτσια είναι ο ίδιος ή διαφορετικός από εκείνον που φαίνεται στις φωτογραφίες των Ζόντερκομάντο (όπως γνωρίζουμε στο Αουσβιτς δεν υπήρχε μόνο ένας λάκκος αποτέφρωσης); Τι πληροφορίες μάς δίνει η μαρτυρία Β; Σύμφωνα με τον Βενέτσια, ο λάκκος βρισκόταν «καμιά εικοσαριά μέτρα πιο κει»; Τι μας δείχνει ο χάρτης του στρατοπέδου για την απόσταση που χωρίζει το «άσπρο σπίτι» από το κρεματόριο 5;

Οι φωτογραφίες των Ζόντερκομάντο αποτελούν μαρτυρίες μιας εξολόθρευσης τα ίχνη της οποίας προσπάθησαν να εξαφανίσουν με κάθε τρόπο οι αυτουργοί της. Κάπου ανάμεσα στο *Άντρες στη Δουλειά (Men at Work)* του Λιούις Χάιν [Lewis Hine] και στην *Κόλαση* του Ιερώνυμου Μπος, οι φωτογραφίες των Ζόντερκομάντο μαρτυρούν μια διαδικασία για την οποία τα Es-Es (SS) και η εταιρεία Torf (στην οποία είχε ανατεθεί η κατασκευή των θαλάμων αερίων) αφιέρωσαν πολύ χρόνο και σκέψη.¹ Οι ρίζες της ναζιστικής βιομηχανίας εξόντωσης, υποστηρίζει ο Έντσο Τραβέρσο [Enzo Traverso], βρίσκονται στον δυτικό πολιτισμό.

«Η ιδιαιτερότητα του ναζισμού δεν έγκειται στην αντίθεσή του προς τη Δύση, αλλά στην ικανότητά του να πετύχει μια σύνθεση ανάμεσα στις διάφορες μορφές της βίας της: η γκιλοτίνα, το σφαγείο, το φορντιστικό εργοστάσιο, η ορθολογική διοίκηση, όπως κι ο ρατσισμός, ο ευγονισμός, οι αποικιακές σφαγές και το μακελειό του Α' Παγκοσμίου Πολέμου είχαν διαμορφώσει προκαταβολικά το κοινωνικό σύμπαν και το νοητικό τοπίο μέσα στο οποίο επινοήθηκε και εφαρμόστηκε η "Τελική Λύση". Δημιούργησαν τις τεχνικές, ιδεολογικές και πολιτισμικές της προϋποθέσεις, οικοδομώντας το ανθρωπολογικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έγινε εφικτό το Άουσβιτς».²

«Εκείνη την εκτυφλωτική μέρα του Αυγούστου του 1944, οι αντιστασιακοί των Ζόντερκομάντο κατάφεραν να εμφανίσουν εικόνες κατευθείαν από τα βάθη της κόλασης, "όταν η φαντασία έμοιαζε πολύ συσκοτισμένη από μια πραγματικότητα υπερβολικά μεγάλη για να τη συλλάβει ο νους". Εικόνες του φόβου. Εικόνες αντίστασης, φωτός για όλη τη σκέψη».³

1 Enzo Traverso, *Οι ρίζες της ναζιστικής βίας. Μια ευρωπαϊκή γενεαλογία*, μτφρ. Ν. Κούρκουλος, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2013, σσ. 56-57.

2 Στο ίδιο, σσ. 192-193.

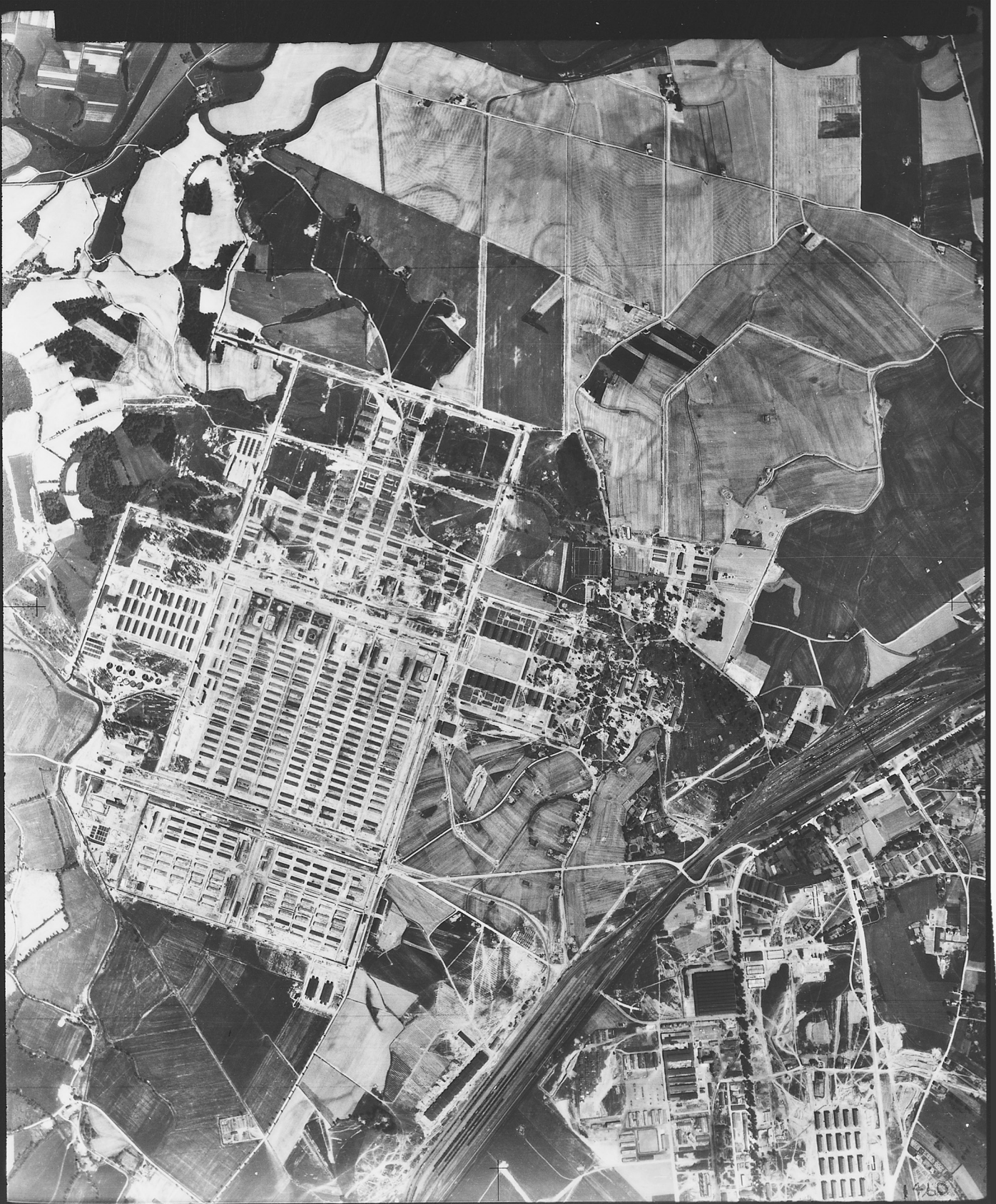
3 Georges Didi-Huberman, *Η επιβίωση των πυγολαμπίδων*, μτφρ. Μ. Πατεράκη-Γαρέφη, εκδ. Vesta, Θεσσαλονίκη 2015, σ. 130.

Η προτεινόμενη δραστηριότητα καλεί τους μαθητές/τριες να αναλάβουν τον ρόλο του ντετέκτιβ και να εξετάσουν με μεγαλύτερη προσοχή ορισμένα από τα «ίχνη» που άφησε πίσω του ο ναζισμός, υποδεικνύοντας τον δολοφόνο, τα θύματα, τα όπλα και τη σκηνή του εγκλήματος.¹ Οι φωτογραφίες των Ζόντερκομάντο, η μαρτυρία του Βενέτσια, η αεροφωτογραφία των Συμμάχων από το στρατόπεδο και ο χάρτης του Μπίρκεναου (ενδεικτικές πηγές στις οποίες μπορούν να ανατρέξουν οι μαθητές/τριες) συγκροτούν μια κοινότητα αισθητών δεδομένων (πληροφοριών, λέξεων, εικόνων) που καθιστά εφικτή τη σκιαγράφιση ενός βλέμματος ή μιας σκέψης πάνω στο «ανείπωτο» του Άουσβιτς.

1 Georges Didi-Huberman, *Η επιβίωση των πυγολαμπίδων*, μτφρ. Μ. Πατεράκη-Γαρέφη, εκδ. Vesta, Θεσσαλονίκη 2015, σ. 191.

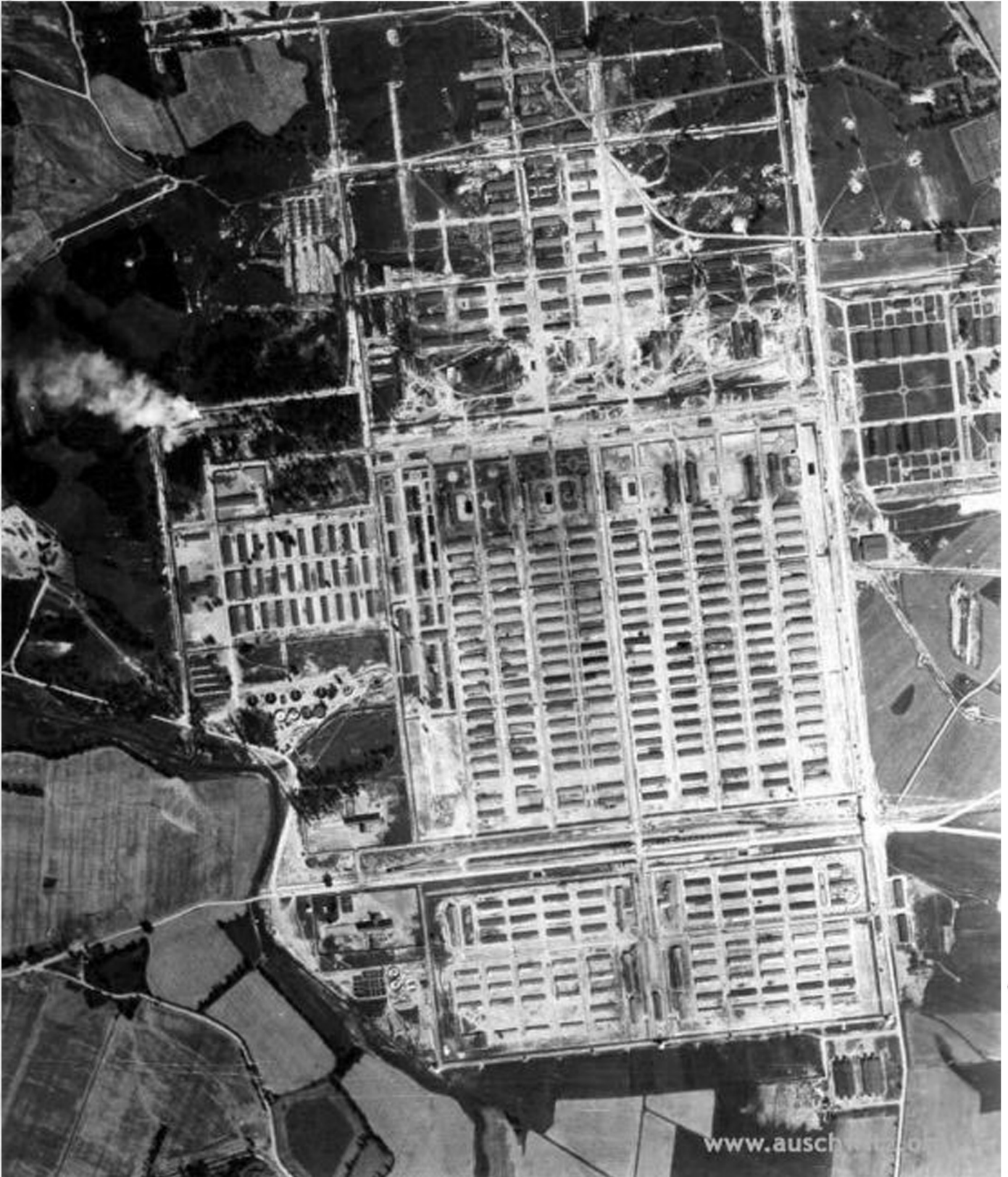
Εναέρια φωτογραφία του Μτιρκεναου

Μαρτυρίες
από το Αουσβιτς

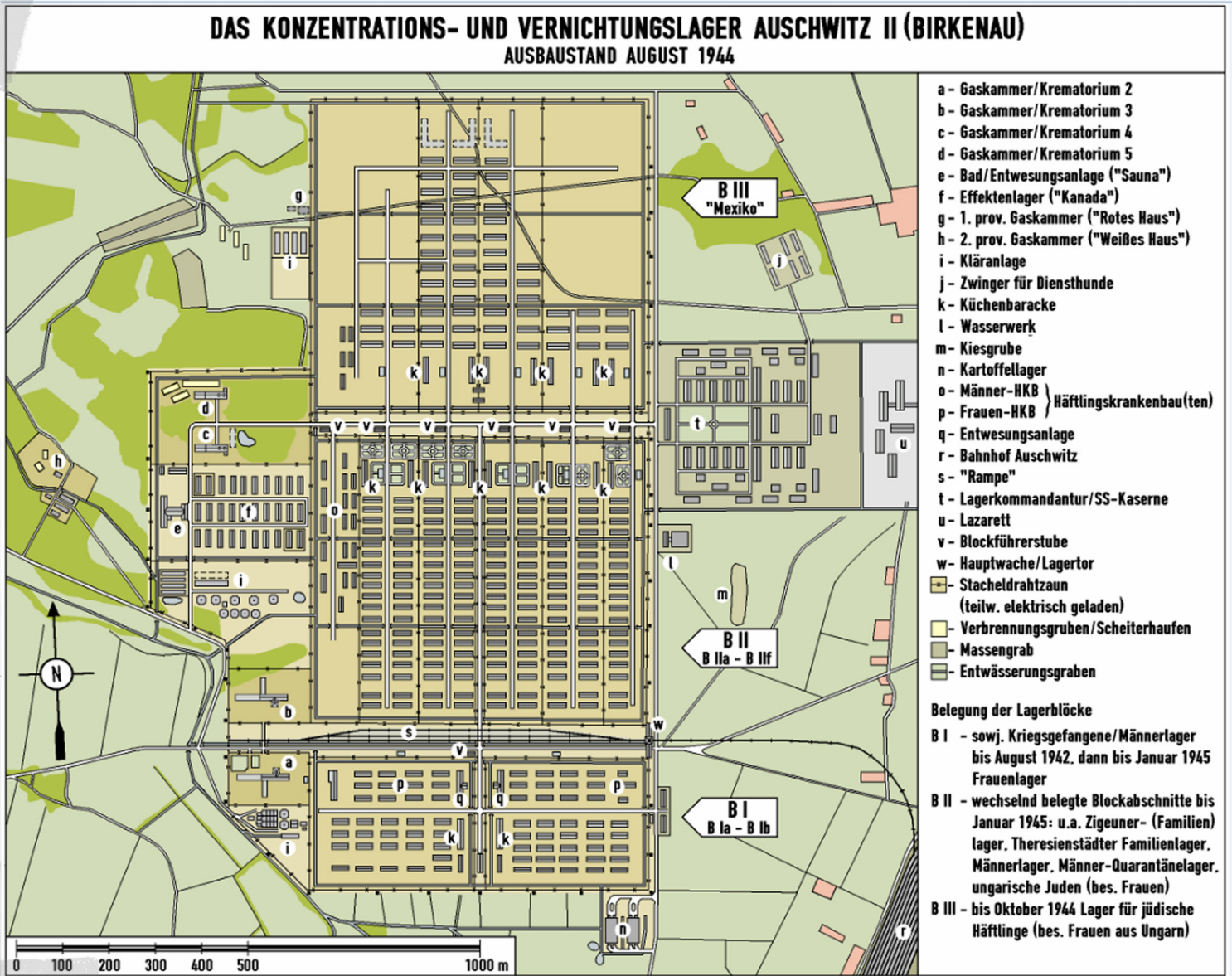
Εναέρια φωτογραφία του Μπίρκεναου

Μαρτυρίες
από το Αουσβιτς

Ο χάρτης του Μπίρκεναου

Φωτογραφίες του Άλεξ

Εικόνα 280

Εικόνα 281

Εικόνα 282

Εικόνα 283

Μαρτυρίες
από το Αουσβιτς

Μαρτυρία Α – Οι φωτογραφίες των Ζόντερκομάντο

Σχεδόν όλες οι φωτογραφίες από τα ναζιστικά στρατόπεδα εξόντωσης τραβήχτηκαν από τους Συμμάχους (Σοβιετικούς, Αμερικανούς, Άγγλους) και δείχνουν πώς βρήκαν τους φυλακισμένους και τις σορούς των πτώματων μετά την απελευθέρωση. Οι μοναδικές φωτογραφίες που δείχνουν τον ναζιστικό μηχανισμό εξόντωσης σε λειτουργία είναι αυτές οι τέσσερις.

Σύμφωνα με μαρτυρίες, τις φωτογραφίες τράβηξε ένας Ελληνοεβραίος από την ομάδα των Ζόντερκομάντο με το ψευδώνυμο Άλεξ.¹ Κατά πάσα πιθανότητα πρόκειται για τον μόνιμο αξιωματικό Αλμπέρτο Ερέρα που είχε γεννηθεί στη Λάρισα το 1913. Ζόντερκομάντο [Sonderkommando] αποκαλούνταν οι ναζί την ειδική ομάδα Εβραίων κρατουμένων στην οποία είχε ανατεθεί η διαχείριση των θαλάμων αερίων και των κρεματορίων στα στρατόπεδα εξόντωσης. Τα μέλη των Ζόντερκομάντο έπρεπε να βοηθούν τα θύματα να ξεντυθούν όσο πιο γρήγορα γινόταν και να μεταφράζουν τις εντολές των Es-Es φροντίζοντας να μην καταλάβουν ποια τραγική μοίρα τα περίμενε. Κατόπιν, οδηγούσαν τα θύματα στους θαλάμους αερίων και ενώ μάζευαν τα ρούχα τους, τα Es-Es έριχναν το «Zyklon B» από το άνοιγμα της καταπακτής. Στη συνέχεια, έσερναν έξω τα πτώματα, έβγαζαν τα χρυσά δόντια από τις οδοντοστοιχίες, έκοβαν τα μαλλιά των γυναικών και τα έπληναν με αμμωνιακό άλας. Έπειτα, μετέφεραν τα πτώματα στα κρεματόρια ή στους ανοιχτούς λάκκους αποτέφρωσης και επέβλεπαν την καύση. Τέλος, άδειαζαν τους φούρνους από τα υπολείμματα της στάχτης.²

Οι Ζόντερκομάντο ήταν απομονωμένοι από το υπόλοιπο στρατόπεδο. Κρατούνταν σε διαφορετικά δωμάτια και οι δυνατότητες επικοινωνίας μαζί τους ήταν περιορισμένες. Μετά την εκτέλεση ενός αριθμού αποστολών, οι Ζόντερκομάντο οδηγούνταν οι ίδιοι σε θανάτωση. Ο στόχος ήταν να διασφαλιστεί ότι δεν θα υπάρξει καμία μαρτυρία από τη διαδικασία εξόντωσης, ότι θα σβηστεί κάθε ίχνος των ναζιστικών εγκλημάτων.

Για τη λήψη των φωτογραφιών, ένα ριψοκίνδυνο σχέδιο τέθηκε σε εφαρμογή. Ο Άλτερ Φάινζιλμπεργκ [Alter Fajnzylberg], πρώην μέλος των Ζόντερκομάντο, θυμάται: «έπρεπε να προσέχουμε για οποιονδήποτε δεν γνώριζε το μυστικό και κυρίως τους άντρες των SS που πηγαينوέρχονταν στην περιοχή. Συγκεντρωθήκαμε στη δυτική είσοδο που οδηγεί στον θάλαμο αερίων στο κρεματόριο 5... Ο Άλεξ, ο Έλληνας Εβραίος, έβγαλε γρήγορα τη φωτογραφική μηχανή, την έστρεψε προς το σημείο που βρίσκονταν τα φλεγόμενα πτώματα και πάτησε το κουμπί του κλειστρου. Άλλη φωτογραφία τραβήχτηκε από την άλλη πλευρά του κτίσματος, όπου γυναίκες και άντρες γδύνονταν ανάμεσα στα δέντρα. Ήταν από τη μεταγωγή [κρατουμένων] που επρόκειτο να δολοφονηθούν στο κρεματόριο 5».³ Ήταν Αύγουστος του 1944.

Σημειώσεις

1 Franziska Reiniger, «Inside the Epicenter of the Horror. Photographs of the Sonderkommando», στο The International School for Holocaust Studies, εδώ: http://www.yadvashem.org/yv/en/education/newsletter/29/photographs_sonderkommando.asp

2 Μαρτσέλλο Πετσέττι, «Το Ολοκαύτωμα, το Αουσβιτς και το Sonderkommando», στο Σλόμο Βενέτσια, *Sonderkommando. Μέσα από την κόλαση των θαλάμων αερίων*, μτφρ. Κυριακή Χρα, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2008.

3 Franziska Reiniger, ό.π.

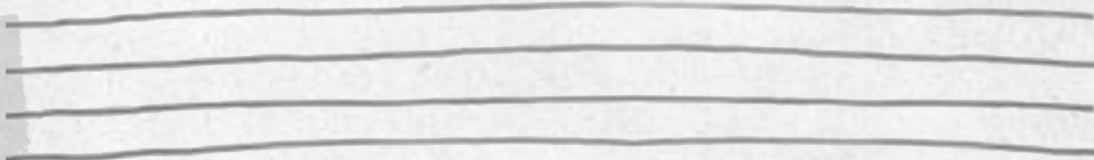
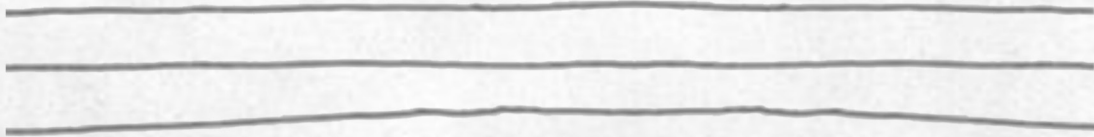
* Στις φωτογραφίες 280 και 281 φαίνονται μέλη των Ζόντερκομάντο εν ώρα εργασίας. Η στάση των σωμάτων τους αποκαλύπτει το έργο υπό επιτέλεση: μεταφέρουν, στοιβάζουν και ρίχνουν τα πτώματα στον λάκκο αποτέφρωσης. Από εκεί προέρχεται ο καπνός. Στις πρωτότυπες φωτογραφίες φαίνεται ένα μαύρο πλαίσιο. Είναι από το άνοιγμα (πόρτα ή παράθυρο) του κτίσματος στο οποίο βρισκόταν ο Άλεξ.

* Στη φωτογραφία 282 φαίνονται γυμνές γυναίκες. Μόλις έχουν βγάλει τα ρούχα τους και κατευθύνονται προς τους θαλάμους αερίων. Δεν γνωρίζουν την κατάληξη. Ίσως κάποιες να τη διαισθάνονται.

* Η φωτογραφία 283 τραβήχτηκε αμέσως μετά. Φαίνονται μόνο τα φύλλα και τα κλαδιά των δέντρων. Μπορούμε να αισθανθούμε το άγχος και την πίεση του φωτογράφου. Πιθανότατα πάτησε το κουμπί χωρίς να κοιτάξει από τον φακό.

* Για τις φωτογραφίες 282 και 283, ο Άλεξ χρειάστηκε να μετακινηθεί στον χώρο. Οι τέσσερις φωτογραφίες τραβήχτηκαν μέσα σε ένα διάστημα 15-30 λεπτών και μετά διοχετεύτηκαν στην πολωνική αντίσταση μέσα σε ένα σωληνάριο οδοντόπαστας.

Φύλλο μαθητή

Μαρτυρίες

από το Αουσβιτς

Μαρτυρία Β – Σλόμο Βενέτσια

Ο Σλόμο Βενέτσια γεννήθηκε το 1923 στη Θεσσαλονίκη. Το 1944 συνελήφθη από τους ναζί και μεταφέρθηκε μαζί με την οικογένειά του στο Άουσβιτς. Είναι ένα από τα ελάχιστα μέλη των Ζόντερκομάντο που κατάφεραν να επιβιώσουν. Στο απόσπασμα που ακολουθεί περιγράφει την εμπειρία του.

«Εκείνη την εποχή τα παραπήγματα για να ξεντύνεται ο κόσμος μπροστά στο Bunker 2 [το Λευκό Σπίτι]¹ είχαν κατεδαφιστεί, ή τουλάχιστον εγώ δεν τα είδα, έτσι ο κόσμος ήταν αναγκασμένος να γδύνεται εκεί ακριβώς, μπροστά στην πόρτα. Τα παιδιά έκλαιγαν. Ο πόνος και η αγωνία ήταν ορατά στα πρόσωπα των ανθρώπων. Οι Γερμανοί πρέπει να τους είχαν πει ότι θα πήγαιναν να πλυθούν και ότι μετά θα τους μοίραζαν φαγητό. Ακόμα και αν είχαν καταλάβει την αλήθεια, ήταν πλέον αδύνατον να κάνουν οτιδήποτε. Αλλωστε, οι Γερμανοί ήταν ικανοί να εκτελέσουν επιτόπου οποιονδήποτε επιχειρούσε να κάνει κάτι. Είχαν πάψει να έχουν τον παραμικρό σεβασμό για την ανθρώπινη ύπαρξη, ήξεραν όμως ότι, κρατώντας τις οικογένειες μαζί, δεν κινδύνευαν από πράξεις απελπισίας. Στο τέλος τούς ανάγκασαν να μπουν μέσα στο σπίτι. Η πόρτα έκλεισε. Αφού πέρασαν όλοι μέσα, κατέφθασε ένα φορτηγάκι με το σήμα του Ερυθρού Σταυρού. Ένας μάλλον μεγαλόσωμος Γερμανός κατέβηκε από το όχημα και πλησίασε σε ένα άνοιγμα που υπήρχε ψηλά σ' έναν από τους τοίχους του σπιτιού. Για να το φτάσει, αναγκάστηκε να ανέβει σ' ένα σκαμνί.

Πήρε ένα κουτί, το άνοιξε και έριξε το περιεχόμενό του από το άνοιγμα. Μετά έκλεισε το άνοιγμα και έφυγε πάλι. Οι φωνές τα κλάματα όλη αυτή την ώρα έγιναν έπειτα από λίγο δυνατότερα. Αυτό κράτησε γύρω στα δέκα με δώδεκα λεπτά. Έπειτα σιωπή. Εμάς μας διέταξαν να πάμε πίσω από το σπίτι. Καθώς πλησίαζα, πρόσεξα μια παράξενη λάμψη να έρχεται από εκείνη την κατεύθυνση. Όταν πήγα πιο κοντά, είδα ότι το φως αυτό προερχόταν από τη φωτιά που έκαιγε μέσα στους λάκκους που ήταν καμιά εικοσαριά μέτρα πιο κει. [...] Οι Γερμανοί μάς έστειλαν λοιπόν στην άλλη πλευρά του σπιτιού, εκεί που ήταν οι λάκκοι, μας διέταξαν να βγάλουμε τα πτώματα από τον θάλαμο αερίων και να τα τοποθετήσουμε μπροστά στους λάκκους. Εγώ δεν μπήκα μέσα στον θάλαμο· έμεινα εκεί, να κάνω τα πηγαινέλα ανάμεσα στο Bunker και τους λάκκους. Αλλά μέλη των Sonderkommando [Ζόντερκομάντο], πιο έμπειρα από μας, έπρεπε να ρίχνουν τα πτώματα στους λάκκους με τέτοιο τρόπο ώστε να μη σβήνει η φωτιά. Εάν τα πτώματα ήταν πολύ κοντά το ένα δίπλα στο άλλο, δεν υπήρχε αρκετός αέρας και η φωτιά κινδύνευε να σβήσει ή να χαμηλώσει. Κάτι τέτοιο θα εξόργιζε τους Karos [Κάπος] και τους Γερμανούς που μας επέβλεπαν. Οι λάκκοι είχαν μια κατηφορική κλίση, ώστε, καθώς καίγονταν τα σώματα, το λίπος που έβγαινε να κυλάει κατά μήκος του λάκκου και να καταλήγει σε μια γωνία, όπου υπήρχε ένα είδος κάδου για να το μαζεύει. Όταν η φωτιά κινδύνευε να σβήσει, οι άντρες έπρεπε να παίρνουν λίγο από το λίπος αυτό μέσα από τον κάδο και να το ρίχνουν στη φωτιά για να την αναζωπυρώνουν».²

Σημειώσεις

¹ Τμήμα αγροικίας που μετατράπηκε σε θάλαμο αερίων.

² Σλόμο Βενέτσια, ό.π., σσ. 95-97.